

SESİNİ KAYBEDEN ŞİİR (*)

Can YÜCEL (1 Ekim 1986)

DARVİN ÜZRE

*Devrimcilik gibi Şairlik de
İnen darbeyi duyabilmektir.
Kaslarının liflerinde,
İster copların darbesi olsun,
İster bilincin...
Gelerek, binbir işkenceden
—İnsanlık gibi tıpkı—
Çıglıklarla türeyen Devrimci Şiir
Giderek, sömürüye ve zulme
Karşı akımdır Sevincin...
Hani Gayret Tepe'den
Verilip verilip de
Dal bedenlerimize elektrik,
Tüm tükendiğini sandığımız yere direncin,
En çelimsiz kızımızda bile baş veren
O silkiniş var ya,
O türkü, o öfke o erkeklik
Kıvılcımlarla üreyip güçlenecek,
Güçlenecek yarın bamtellerimizde,
Güçlenecek,
Güççlenecek,
Güçççlenecek...*

(*) Bu yazı "86-87" Çarşamba Söyleşileri "Seçmeler" Kitabından alınmıştır. (Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları-5 Ankara 1987. s. 41-46).

*Ve de birden tepti miydi geriye,
Tepti miydi o yüklü yürek
Gözüne, yuvasına, kaynağına zulmün,
Bir gökgürültüsüdür, bir şimşek,
Bir sevinçtir akıp gidecek
Şebekelerin sigortası atıncaya dek...
İşte böyle bir şiir bizim yazmak istediğimiz...*

Ben sadece şiir okumayla yetinmek isterdim. Biz bu ara pek şiir okumak fırsatı bulamıyoruz. Ama arkadaşlar konuşmamı istediler. Demek ki bir miktar mensur söyleşmemiz gerekecek.

Benim bu söyleşiye bir başlık uydurmam gerekirse, Nazım'ın şiir kitabından galat, "Sesini Kaybeden Şiir" diyeyim. Bugünkü Türk şiirinin toplumuzdaki yerini irdelemeye çalışacağım. Ama tersinden söylenebilir ki, yeri yok bu şiirin. Şiirimiz yersizlikten muzdarip. Adeta Bir Nasrettin Hoca'nın bir hikâyesinde olduğu gibi; nasıl hoca yersizlikten minarenin üzerinde, biz de artık, minare mi olur, şeytan minaresi mi olur, neredeyse kendi başımıza şiir düzuyoruz.

Bu pişmaniye faslı bir tarafa, denilebilir ki, bugünkü ortamda daha başka nasıl olabilir? Elbette, bu iki ileri bir geri, bir geri iki ileri mehter marşına eşlik içinde, şiir de bu kadar olur. Bu Kültür-Kültür kültür akıllarıyla, bu has bahçe gülleriyle bu kadar bu iş yürür. Bir bakıma da bu işlerin sorumlusu gibi görünenler, bundan da gayet hoşnut olsalar gerektir. Aklıma Melih Cevdet'in bir tarihte anlattığı bir olay geldi: "Melih yedeksubaylığını yapıyor-muş. Mahfelde otururken Albay çağırıyor demişler, albayın yanına gitmiş. Albay: –Otur teğmen... Yahu ben duydum, şiirde yenilikler yapıyor-muş-sunuz. Nedir bu yenilikler? demiş. Melih de: – Efendim biz kafiyeyi attık, demiş, vezni attık, teşbihi attık, mazmunları attık, istiareyi attık... Albay: –Ha yaşa be teğmen, zaten ben bu boku sevmem demiş." Onun için memnundur tabii.

Adeta şiirin yeri kalmadığı gibi, şairin de yeri kalmıyor. Yavaş yavaş ser-serilik hüviyetiyle karışık bir görünümü olmaya başlıyor. Bir tarihte, arkadaşlar anıtkabir için aslan heykeli yapıyorlardı. İslâm Eserleri Müzesi'nde, İlhan Korman, Sadi Özışık, Şadi Çalık.... Ben oraya gider onları seyredirdim, oturur şarap içerdik filân... O günlerde Salih Acar var ya, bugünkü Kelaynak

Ressamı, o da bunların arasında çıraklık ediyor. Yeni muhacir... Geldi birgün muhacir ağzıyla: –Can, sen ne iş yaparsın? dedi. Dedim ki: –Ben şiir yazarım, çeviri yaparım, yazı yazarım filân. –Abe desene sen serserisin, dedi... Yani bizim için dediği o zaman yerinde değildi ama, bugün yerinde. Bizim halimiz bayağı bir serserilik hali.

Bizde hep böyle olur. Sayıya vurulur. Okunmuyor, şu kadar kitap satar, bu kadar satmaz, istatistiki bir çözümlenmeye götürülür. Ben işin bu tarafının geçerli olmadığı kanısındayım. Zannederim Türkiye’de şiir öteden beri büyük sayılarda satan, okunan bir şey değildir. Yine dönüp söyleyeceğim, bizde şiirin okunması meselesi değil, esamesinin okunmaması meselesi önemlidir... Rakama vurursanız, dillere destan Namık Kemal’i, Ziya Gökalp’i, Servet-i Fünun şairini. Öyle ahım şahım bir satış söz konusu değildir. Biz lisedeyken, Üniversitedeyken Nazım’ın şiirleri ellerde dolaşırdı, bir tecessüs, bir merak konusuydu. Nazım kaçıp yurt değiştirdikten, gurbete çıktıktan sonra, 60’larda okunması yolu açıldıktan sonra, bir rakama vurursanız koskoca Nazım’ın 250-300 bin arasındadır bütün sattığı kitaplar. Bundan dolayı işin bu yanına bakmamak lâzım. Dediğim gibi, Türkiye’de şiirin esamesinin okunmaması bugün yoğunlaşmış olarak karşımızdadır.

Bunu yine geçmişe dönük örnekleri il irdelersek, bakın Namık Kemal’i, Ziya Gökalp’i, Tefik Fikret’i, Mehmet Akif’i, Ziya Paşa’yı, bütün bunlar Tanzimat sonrası Türk dünyası içinde, kendilerinden söz edilen, yaptıkları işler olay olan, tarihe de bileklerinin hakkıyla geçmiş adamlardır. Türkiye’nin Batılılaşmaya, özellikle bunun için gerekli birikime yönetici zümre içinde sahip olmaması yüzünden, bir yanda jurnalizm, bir yanda şiir ağır basıyordu, bu zümreye, ondan da öte birtakım kitle parçacıklarına etkîlerini iletmek istediklerinde. Yani Türkiye’de, Almanların tabiriyle, politikaya el atmış, politikanın içinde hareket eden, kendi alınyazılarıyla halkının alınyazısını bir sayan, bir başka tabirle kavminin sözcüsü görevini yüklenen Dichler emsali kişiler çıkmıştır. Onun için Türkiye’de siyasi şiire (bir kısmı haklı olmakla birlikte) yönetilen atıp tutmalar, bu tarih gözönüne alındıkta da biraz yersiz kaçmaktadır.

Bu hep böyle gitmemiştir tabii... Belli dönemlerde şiirin bu sözcülükten, halkın alınyazısıyla kendi alınyazısını birleştirme çizgisinden kaydığı da görülmüştür. Umumi harp dönemleri bu arada sayılabilir.

Cumhuriyetin ilânıyla kurulan düzenin resmi bir şiir temsilciliği söz konusu olmuştur. Faruk Nafiz'ler, Ahmet Kutsi Tecer'ler, Bahçet Kemal'ler fi-lân... Bunların yanı sıra Yahya Kemal gibi, Ahmet Haşin gibi, çok daha geniş bir tarih perspektifi ile işe vaziyet etmiş şairler de vardır. Bunlar Cumhuriyet politikasına pek yandaş olmamakla birlikte, Cumhuriyet idaresinin desteğine ve iltifatına da mazhar olmuşlardır. Sefir olanları çıkmıştır, Milletvekilleri çıkmıştır, yani şiirin bir bakıma esamesi okunagelmıştır. Hatta bir dönemde Nazım bile, bütün ortalığı yadırgatmasına rağmen, değeri bilinip, takdir edilmiştir. Siyasi bakımdan işlerliği olmayan sosyalizmi adeta tek başına sevecen kılması tehlikesi karşısındadır ki, Nazım adli hatalarla sonuçlanan bir soruşturma cenderesine itelenmiştir.

Harp içerisinde de dikkat edilirse (40 kuşağı deniliyor, doğru mudur, değil midir tabir bilmiyorum) yine Türkiye'nin, bu insanlığın dönüm noktasında oluşu dolayısıyla, sol kanattan büyük deneyimi paylaşma arzusuyla, siyasi ve sosyal vicdanı ağır basan bir şiir akımı doğmuştur. Ama bu yüzden uğradığı bütün baskıyı gözönüne alsak dahi zannedirim çok başarılı olmayışını sadece bu genel nedene bağlamak mümkün değildir.

Daha sonra Garip şiiri ortaya çıktığında ki, bunun sosyal, politik yanının az olduğu iddia edilegelmiştir, ama ölçülere bakılırsa, küçük adamı anlatma ve sade bir dille anlatma yolunda yürüyerek şiire yenilikler getirmesine paralel olarak, belli ölçülerde bir politik tutuma doğru gidiş her zaman sözkonusu olmuştur.

Bundan sonra Türkiye'de 50 dönemlerinin sıkıntıları, 60 sonrası gelen nisbi rahatlık ve bu nisbi rahatlığın yol açtığı birikim, 70'lerde 12 Mart sonrasında, Türk toplumunun karşılaştığı oldu bittiye bir direnç dile getirmekte etkin olmuştur. Yani bugün göremediğimiz direnç ve şiir yangınlığı diyebileceğim şey bu dönemde çıkmışsa, dediğim gibi bunda 12 Mart öncesinin birikimi ve 12 Mart hareketinin çok uzun sürmeyişi ve bu kadar plânlı ve şedit olmayışının dahli bulunmaktadır.

Ama işi bu sığ plânda ele almaz da, Türk şiirinin bugünkü o sesini kaybetmiş kimliğinin başlangıcını derinlerde ararsak, tarih derinliklerinde ararsak elimize bazı ipuçları zannedirim geçebilir.

Her şiir kendi başına bir özgürlük atılımıdır. Yani alinyazısına sahip çıkma girişimidir. Nasıl bir ülkede yaşamak istediğimizi, yaşamın nasıl oması

gerektiğini şiir yoluyla örneklemektir. Şiirin kendi kanunlarıyla örneklendir. Bu şiirin kendi yapısı içinde, nefesin getirdiği bir ölçüyle, organik bir ölçüyle ve bütün kültürümüzü, geçmişle bağımızı, geleceğe açık dünyamızı içinde toplayan bu büyük yetişim bütünlüğünden de yararlanarak, şiir bize, nasıl yaşayacağımızı, nasıl bir dünyada yaşamak istediğimizi bir bütün olarak kendi çapında vermektedir. Bu her zaman da böyle olmuştur. Şiir, bilindiği gibi, sanatların en yoğunu, en eskilerinden biri oluşunu buna borçludur. Bunda tabii politik ölçüler girer, girmez. Öyle devreler olmuştur ki, uzun değişmezlikler. İşte Çin şiiri gibi... Çok ağır gelişen toplumlarda ki şiir gibi...

Buralarda değişme hızı az olduğundan ötürü, şiirin durağan oluşu sözkonusudur. Ama yine, o katı kurallar içinde bile, şiir yine o çerçevenin içinde bir yaşama önerisi getirmektedir. Tabii bugünkü dünyamızda değişme hızlanmış... Alabildiğine giden bu dünyada, bu yaşama önerisi görevini bütün ağırlığı ile yüklenen şiirin, bir özgürlük plânında ele alınması gerekecektir.

Biz tarihimize bakarsak, Tanzimat öncesine genel olarak bakıldığında zaman, bir imparatorluk varisiyiz. İmparatorluk dediğiniz, ne kadar iddia edildiği gibi medeni, hoşgörülü bir imparatorluk dense dahi, bayağı despotluk düzenidir. Müstebit bir düzendir. Hakları ezen bir düzendir. Sultasına aldığı ülkeleri, azınlıkları ezen bir düzendir. Bu yapısı gereği kaçınılmaz bir şeydir. Bizim bu imparatorluktan Cumhuriyete dönüşümüzde büyük mücadeleler olmamıştır. Yani bizim sultamızda yaşayan Bulgaristan gibi, Yunanistan gibi, Romanya gibi, Arnavutluk gibi, Bosna gibi ülkelerin halklarının yaşadığı bir deneyimden geçmiş değiliz biz. Uzun süreli bir özgürlük mücadelesi vermiş değiliz. Belki de o yüzden, bir türlü efendiliği, askeri zart zurtumuzu sırtımızdan çıkaramıyoruz.

İstiklâl harbi tabii bir özgürlük mücadelesidir. Ama yine askeriyenin öncülüğünde, kalem ve kılıçbay öncülüğünde, ağalarla yapılmış bir ittifakın sonucu verilmiş bir özgürlük mücadelesidir. Kitlelere intikali iyi irdelenirse sanıldığı kadar büyük değildir. Büyük çete harpleriyle sürüncemeli bir mücadele olmamıştır ve derhal nizami orduya geçiş sözkonusu olmuştur. Dolayısıyla İstiklâl Harbi de bizim özgürlük mistiği geleneğimizin pek sağlam, sürekli bir gelişme içinde olmadığı yazgısına bizi götürmektedir. İkinci bir özelliği de, Türkiye’de öbür sınıf ve zümreleri de peşinde sürükleyecek bir burjuvazinin başı çekemeyişi de, bu özgürlük mücadelesinde bizim pek becerikli olmadığımızı göstermektedir. Yani özgürlükte biz pek yedi tula sahibi değil.

Belki devlet kurmada ustayız. Onaltı tane kurduğumuza göre... Onaltı taneyi de batırmış oluyoruz aynı zamanda tabii... Böylelikle denilebilir ki, şiire temellik edecek olan bu özgürlük isteği, özgürlük kararlılığı, Türkiye’de, öbür ülkelere kıyasla, pek sağlam değil gibi geliyor bana.

Sonraki döneme gelince: Atatürk’ün II. Dünya Harbi arifesine rastlayan ölümünden sonraki dönemde de, Türkiye bir felâket anaforunun, Dünya Harbi anaforunun içinde, suyun üstünde kalmaya çalışma badiresini geçirmiştir. Bu badirede, kimi o tarafa, kimi bu tarafa yalpalayarak kendini kurtarmıştır ama, öbür ülkelerin faşizme karşı verdiği özgürlük mücadelesinin yoğun geçirdiği deneyimi, Türkiye geçirmemiştir. Derkenar kalmıştır. Bu da bizim şiiri bir özgürlük atılımı olarak ele alışıımızdaki direşkenliğe pek elvermeyen bir durumdur.

Bir başka gelişim ise; Türkiye’nin 65 sonrasında şehire büyük akınlarla başlayan gelişim sürecidir. Montaj sanayii, yolların yapımı, şu, bu, hepimizin bildiği süreç... Bunun sonunda kapkaçla yürütölen bu gelişim, Türkiye’nin süratle lümpenleşmesine yol açmıştır. Şehirlerin köyleşmesine, köylerin de (acaip kaderine) şehirleşmesine müncer olmuştur ve bundan acaip bir kültür ucubesi çıkmıştır. Bu kültür ucubesi, televizyon gibi, radyo gibi, bartakım ileşitim araçlarının da araya girişiyle acaip bir piç bünye ortaya çıkarmıştır. Ve bu piç bünye, bu gününü gün etme, paradan başka değer tanımama, bu süreç içinde şiir gibi temelli bir yaşama tarzını, elbette hor görmeye vardirtmiştir işi. Buna bizi yönetenlerin kültür bütönlüğüyle on yılda okullarımızın haline bakıldığında, kendilerine göre bir seçme ile, çocukları şiirden soğutmak için herşey yapılmıştır. Elbette Türkiye’de sağlam bir şiir eğitiminin çocuklarımıza verilmesi sözkonusu olamaz. Çocukların iyi şiire karşı soğutulması yüzünden, şiir yayılmada, okunmada, daha baştan büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Bunun ötesinde de bu sefer, şiirin kendi yapısından köklenen bir etken daha sözkonusudur. Bu da mekiği hızlı işleyen, çok hızla değişen, çok değişik olguları içeren bugünkü modern dünya gidişi içinde, anlatılması gereken olayların giriftliği bir yana, yaşamın kendi giriftliği, şiirde anlaşılmayı güçleştirici birtakım durumlar ortaya çıkarmıştır. Yaşama giriftleştikçe bu yaşamın içinden oldu bitti kuran şiir, anlaşılmakta güçlük çeker olmuştur. Anlatılması gereken, kurulması gereken olayın yapısı gereği... Ama bunda bazı hatalar olmamış değildir. Doğal sayacağımız bu güç anlaşılabilirlik hali, bazı şa-

irlerimizde, bazı akımlarda, adeta anlaşılmağın bir fazilet olduğu noktasına doğru sürüklenmiştir. Nasıl olsa büyük kitle tarafından anlaşılıyor de-yip, sayısı sınırlı bir okuyucu (500 mü olur, 1000 mi olur?) bunlar madem beni anlıyorlar, oh ben de anlaşılmağı büsbütün ileri götürürsem, bunların gözünde büsbütün makbul olurum anlayışı, anlaşılmağı kendi başına bir fazilet haline sürüklemiştir. Böyle dönemlerde meselâ resimde de aynı şey olmuştur. Ben şimdi hatırlarım, burada sergiler açıldığı zaman, bütün liseliler, üniversiteliler gider doluşurdu sergilere. Şimdi bakıyorsunuz ufak ufak galeriler, bu galerilerin etrafından birtakım sanatseverler, alıcılar, eleştirmenler. Böyle bir seyirci kitlesinden ibaret kaldı. Halbuki ben meselâ Devlet Resim Sergilerinde yığın yığın genç görürdüm. Resim Avrupa paralelinde bir soyut resim denemesine girdi ve bu birdenbire resimin eski seyircilerinden kopmasına yol açtı. Şiir de aşağı yukarı bu çıkmaza toslamış gibidir.

Bütün bunları anlatıyorum ama, işin vehametini, yani bugüne has olayı, yahut ortamın vehametini küçümsediğim için değil. Türkiye bugün gerçekten (şiir bakımından diyelim sadece) vahim durumdadır. Bu öyle kolay geçiştirilecek bir durum değildir. Türkiye’de kalembay ve kılıçbayların askeriye ile kurdukları bu ittifak öyle kolay kolay yerini sivil toplum özgürüklerine bırakacak gibi değildir. Bundan dolayı ben şiirde de, bunun öyle kolay umutlara bağlanmasından yana değilim. Ama bu bazı genç arkadaşların saplandıkları gibi, kesin ve koyu bir umutsuzluk yüzünden değil. Ama vehametini işin kavrayıp, bu çıkmazdan nasıl bir umut koparacağımızı, tınaklarımızla söke söke bulmamız gerekiyor. İşte bu, zaten bütün aydınların görevi olsa gerek.